

Козак Л. В.,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії освітології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розкривається сутність понять «культура», «інноваційна культура», розглянуто характеристику інноваційної культури майбутнього викладача та умови її формування у сучасній вищій школі.

Ключові слова: культура, інноваційна культура, інноваційна культура викладача, структура інноваційної культури, педагогічні умови формування інноваційної культури майбутнього викладача.

Постановка проблеми. Інноваційна спрямованість освіти є результатом реалізації тенденцій побудови інформаційного суспільства і усвідомлення зростаючої ролі інноваційних процесів. Інновації в системі вищої освіти набувають масового характеру і реалізуються на основі застосування нових ідей, послідовного впровадження інноваційних моделей і технологій навчання. Тому виникає об'єктивна потреба у формуванні інноваційної культури особистості майбутнього викладача.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню інноваційної культури присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких О. П. Аматаєва, Е. Д. Афанасьєв, А. Баркер, Л. Г. Борисова, Н. В. Гавриш, Л. І. Даниленко, О. Г. Козлова, В. Г. Кремень, І. Ф. Курас, Р. В. Миленкова, В. Носков, Л. А. Холодкова, В. Н. Фокіна та ін.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі наукових джерел для з'ясування сутності понять «культура», «інноваційна культура»; виявленні характеристик інноваційної культури майбутнього викладача й умов її формування у сучасній вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Дослідити феномен інноваційної культури можна шляхом аналізу двох складових, а саме: категорій «культура» та «інновація».

Культурні процеси і явища відрізняються складністю і багатоплановістю. Тому у сучасній науці нараховується кілька сотень визначень культури. Деякі з них широко відомі: культура — це сукупність досягнень людства; все багатство матеріальних і духовних цінностей; це інтегральний образ, що об'єднує науку, освіту, літературу, мистецтво, мораль, уклад життя при визначальній ролі світогляду. У таких визначеннях міститься вказівка і перелік елементів культури.

Серед різних підходів до тлумачення поняття «культура особистості», на нашу думку, найбільш істотним є таке: «Культура — це форма самодетермінації індивіда в площині особистості, форма самодетермінації нашого життя, свідомості, мислення; тобто культура — це форма вільного вирішення та перевірення своєї долі у свідомості її історичної та всезагальної відповідальності» [2, 289]. Відповідальність за власні вчинки є однією з важливих детермінант рівня загальної та інноваційної культури особистості, особливо нині, коли наслідки діяльності окремої особистості можуть набувати глобального характеру. Актуальність цієї проблеми підтверджується дослідженнями багатьох учених [6; 7].

Узагальнюючи численні погляди на культуру особистості, можна виділити такі основні положення: суть культури — гуманістична, людинотворча, яка полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей щодо кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головне джерело культури — діяльність людини; культура вбирає в себе способи і результати діяльності людини. Культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку й діяльність людини, а сама людина є її носієм і ретранслятором, тобто культура — специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою.

Для того щоб дати чітке визначення інноваційній культурі, необхідно дослідити «інноваційне» як категорію.

Розглянемо сучасний зміст поняття «інновації» стосовно культури. Під інноваціями розуміють такі явища культури, яких не було на попередніх ступенях її розвитку, але які з'явилися на даному ступені і були в ній визнані (соціалізувалися); закріплені (зафіксовані) у знаковій формі та (або) діяльності через зміну способів, механізмів, результатів, змісту самої цієї діяльності. Дане судження базується на уявленні про культуру як про складноорганізовану цілісність, яка формується двома типами різноспрямованих процесів. Це вектор креативності (змін, оновлень, творчості) культури і вектор структурування (упорядкування, нормативності, традиціоналізації). Співвідношення цих векторів дає можливість відрізнити культури «інноваційного» та «традиційного» типів, з різною специфікою способів введення інновацій в культуру, тобто з різними технологіями нововведень [8, 286].

Отже, інноваційна культура пов'язана, з одного боку, з розвитком і творчістю (інноваційне), а з іншого — з обмеженнями: норми моралі, здатність прогнозувати наслідки нововведень, особиста відповідальність (традиційне).

Інноваційна культура як явище набуває цілісності у контексті таких понять, як «інноваційна діяльність», «інноваційний потенціал».

Так, у Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433-IV від 16.01.2003 р. зазначено, що інноваційна культура є складовою інноваційного потенціалу, що характеризує рівень освітньої загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства в цілому до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах.

Дослідники О. Амацьєва та Н. Гавриш вважають, що інноваційна культура — це «такий рівень професійності, який виявляється у здатності об'єктивно оцінювати нові ідеї, у готовності творчо освоювати і використовувати у своїй роботі все нове, прогресивне» [1, 11–13]. У розумінні Л. Овсянкіної інноваційна культура — «це процес і продукт інноваційної діяльності, тобто сукупність того, що інноватор створює і як він це створює» [10, 9]. В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна розглядають інноваційну культуру як «систему цінностей, що відповідають інноваційному розвитку суспільства, держави, регіонів... організацій і відображають індивідуально-психологічні якості, інші найважливіші соціальні цінності людини, які сприяють формуванню та розвитку інноваційно активної особистості» [9, 71]. На думку Л. Холодкової, інноваційна культура людини — «це сфера її духовного життя, що відображає її ціннісну орієнтацію, яку закріплено в мотивах, знаннях, вміннях, навичках, зразках і нормах поведінки, і забезпечує сприйняття нею нових ідей, її готовність і здатність до підтримки й реалізації нововведень у всіх сферах життя» [12, 10]. Р. В. Миленкова визначає інноваційну культуру майбутніх фахівців як складову їх загальної культури, «яка становить систему цінностей, знань, норм, умінь та навичок щодо породження та впровадження інновацій, що формуються або розвиваються в особистості впродовж навчання у вищому навчальному закладі та забезпечують за певних умов реалізацію її інноваційного потенціалу в різних галузях, зокрема, в майбутній професійній діяльності за фахом» [5, 22].

Здійснений аналіз доводить, що сьогодні відсутні єдині підходи до визначення головної ознаки інноваційної культури, яку розглядають і як рівень професійності (О. Амацьєва, Н. Гавриш), і як систему цінностей (В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна), і як сферу духовного життя (Л. Холодкова), і як складову загальної культури (Р. Миленкова), і як процес і продукт інноваційної діяльності (Л. Овсянкіна).

Інноваційна культура є необхідною для ефективної професійної діяльності майбутнього викладача, оскільки забезпечує інноваційний характер діяльності, активну участь в інноваційних освітніх процесах та включає сукупність знань, умінь, навичок, способів педагогічної діяльності щодо генерування, освоєння і впровадження інновацій у майбутній професійній діяльності.

Основним носієм інноваційної культури у вищому навчальному закладі є викладач. Слід враховувати, що інноваційна культура викладача як професійне явище ґрунтується на певних якостях та поглядах педагога як особистості, а вже потім реалізується на рівні фахівця. Перш за все особистість інноваційної культури — це людина з високим рівнем загальної культури, яка являє собою сукупність інтелектуальних та духовних утворень — ерудиції, емпатії, толерантності, відповідальності, моральності тощо.

На професійному рівні інноваційна культура викладача характеризує високий рівень його педагогічної діяльності. Реалізація інноваційної культури викладача досягається завдяки наявності таких її структурних складових, як: інноваційні цінності; ставлення до інноваційної діяльності; знання, необхідні для інноваційної діяльності; інноваційно значущі прийоми, навички тощо [11, 13].

Цікавими є дослідження О. М. Ігнатович, яка пропонує компонентну структуру інноваційної педагогічної культури, що складається з: фахової та інноваційної компетентності (сукупності елементарних фахових і спеціальних теоретичних знань з педагогічної інноватики та теорії інноваційної педагогічної діяльності, умінь ефективно застосовувати їх, практичних навичок); інноваційної спрямованості особистості (цінностей, що складають внутрішню основу готовності до інноваційної педагогічної діяльності, систему індивідуально значущих та індивідуально цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, позицій, відношень, ціннісне ставлення до інновації); готовності до інноваційної діяльності (особистісних властивостей, що забезпечують виконання інноваційної педагогічної діяльності, здатності до подолання інерції педагогічного мислення та внутрішньоособистісних бар'єрів на шляху впровадження нового); інноваційної активності (цілеспрямованої діяльності педагогічних працівників щодо створення та впровадження інновацій, інноваційної поведінки); інноваційної сприйнятливості (сензитивності сприйняття педагогічних інновацій). На думку дослідниці, актуалізація вищеозначених компонентів забезпечує ефективність професійної діяльності на інноваційних засадах і зумовлює розвиток інноваційної особистості майбутнього педагога [4, 273–274].

Інноваційна культура майбутнього викладача актуалізується в полі прагнення до професійного самовдосконалення на всіх рівнях — особистісному, міжособистісному, соціальному тощо і спирається передусім на внутрішні сили особистості. Тож формування інноваційної культури бачиться ефективним тільки за сукупності внутрішніх, сприятливих для саморозвитку, та зовнішніх умов розвитку особистості.

До педагогічних умов, що забезпечують процес формування інноваційної культури майбутнього викладача, відносимо:

1) створення інноваційного середовища у вищому навчальному закладі як зони сприяння розвитку інноваційного потенціалу майбутніх фахівців (внутрішня і зовнішня політика ВНЗ, організація управлінської діяльності, ресурсне забезпечення, психологічний клімат). На думку В. П. Делія, «інноваційне освітнє середовище — це внутрішній і зовнішній духовно-матеріальний простір навчального закладу, що створює відповід-

ний йому дух (культ генерації інновацій, культ навчання і співробітництва і т.д.), сприяє розвитку корпоративної культури педагогів-новаторів, діяльність яких спрямована на якісну професійну підготовку майбутніх фахівців і набуття ними професійної і соціальної компетенції на основі розвитку їх творчих здібностей і формування особистісного досвіду інноваційної діяльності [3, 68–69];

2) сприяння розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх фахівців до нового у педагогічній галузі, формування готовності до створення та впровадження нового у власній професійній діяльності, особистісного самовдосконалення впродовж життя;

3) забезпечення спрямованості навчально-виховного процесу на підвищення рівня загальної культури особистості та культури майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Отже, інноваційна культура викладача — це складова загальної культури, яка включає систему цінностей особистості, сукупність знань, умінь, навичок і норм, що забезпечують інноваційний характер педагогічної діяльності. Формування інноваційної культури майбутнього викладача залежить від комплексу створених у вищому навчальному закладі умов для самореалізації та високої мотивації всіх учасників навчально-виховного процесу.

ДЖЕРЕЛА

1. *Аматьєва О.* Формування інноваційної культури педагога / О. Аматьєва, Н. Гавриш // Дошкільне виховання. — 2002. — № 10. — С. 11–13.
2. *Библер В. С.* От наукоучения — к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. — М.: Политиздат, 1990. — 413 с.
3. *Делия В. П.* Формирование и развитие инновационной образовательной среды гуманитарного вуза: науч. изд. / В. П. Делия. — М.: ООО «Де-ПО», 2008. — 484 с.
4. *Ігнатович О. М.* Специфіка фахової інноваційної культури педагогічних працівників вищих навчальних закладів / О. М. Ігнатович // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2009. — Вип. 6. — Ч. 1. — С. 272–282.
5. *Козлова О. Г.* Інноваційна культура: сутнісні характеристики: моногр. / О. Г. Козлова, Р. В. Миленкова. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. — 140 с.
6. *Кремень В.* Формувати людину інноваційної культури / В. Кремень // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 81. — С. 7.
7. *Курас І. Ф.* Інноваційна культура української гуманістики / І. Ф. Курас; НДІ Українознавства. — 08.02.05 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ruis.kiev.ua/journal/5/kuras/> — Назва з екрану.
8. *Новейший философский словарь* / сост. А. А. Грицанов. — Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. — 896 с.
9. *Носков В.* Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ВНЗ / В. Носков, А. Кальянов, О. Єфросиніна // Соціальна психологія. — 2005. — № 4 (12). — С. 69–83.
10. *Овсянкіна Л.* Інноваційні процеси особистісно орієнтованого навчання у системі вищої освіти / Л. Овсянкіна // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2005. — № 5. — С. 7–14.
11. *Фокина В. Н.* Формирование инновационной культуры преподавателя вуза: социологический аспект управления: дис. ...канд. соц. наук: 22.00.08 / В. Н. Фокина; Современный гуманитарный институт. — М., 2001. — 151 с.
12. *Холодкова Л. А.* Инновационная культура субъектов профессионального образования: концепция, условия формирования / Л. А. Холодкова // Инновации. — 2005. — № 7. — С. 4–15.

В статье раскрывается суть понятий «культура», «инновационная культура», рассмотрена характеристика инновационной культуры будущего преподавателя и условия ее формирования в современной высшей школе.

Ключевые слова: культура, инновационная культура, инновационная культура преподавателя, структура инновационной культуры, педагогические условия формирования инновационной культуры будущего преподавателя.

The article reveals the essence of the notion of “culture”, “innovation culture”, considered characteristic of the innovation culture of the future of teaching and the conditions of its formation in modern high school.

Key words: culture, innovation culture, innovative culture teaching, innovation culture, pedagogical conditions of formation of the innovation culture of the future teacher.